

• DISKUSIA – DISCUSSION •

DOI: <https://doi.org/10.31577/SPS.2024-1.4>**MICHAEL HAUSER**Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha, Česká republika
Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika 0000-0003-3906-6712

Manifest jako performativní experiment. Odpověď Peteru Daubnerovi

Manifesto as a Performative Experiment. Reply to Peter Daubner

Zvětšení detailů z Manifestu socialistického hnutí

Peter Daubner patří k prvním, kteří se vyjádřili k *Manifestu socialistického hnutí* (Hauser 2023), a je vůbec první, kdo o něm napsal stať odborné povahy (Daubner 2023). Manifest je zvláštní žánr, který byl oblíbený v době avantgard, modernismu a vzestupu emancipačních hnutí. V postmoderní éře byl manifest prohlášen za mrtvý žánr a téměř vymizel. V posledních desetiletích se však vrátil jako odpověď na současné dění. V době, kdy prožíváme zmatky všeho druhu a naše společnost i globální svět jsou ve stavu chaosu a nebezpečných krizí, nastal čas psaní manifestů. Ty usilují o vytyčení orientačních bodů a předkládají návrhy, jakým směrem dále postupovat. Peter Daubner svým zájmem o *Manifest* projevuje, že mu tento žánr není lhostejný.

Ve svém příspěvku pomáhá k jeho lepšímu pochopení. Všiml si toho, že obsah *Manifestu* si tak řečeno můžeme zvětšit a čtenář spatří další roviny textu. V *Manifestu* jsou u jednotlivých pojmů uvedena jména autorů, která mají čtenáře nenásilně navést ke zvětšení detailu a k dalšímu studiu. Chtěl jsem napsat manifest v čisté formě, a proto jsem ho nezatížil poznámkovým aparátem, komentáři a vysvětlivkami. Peter Daubner taktó zvětšil např. pasáž o antropocénu a přesně vyjádřil, že odkazuje na současnou debatu o tom, zda žijeme v antropocénu nebo kapitálocénu. Jeho článek k tématu mi ostatně sloužil jako jeden z inspiračních zdrojů (Daubner 2022).

Podobně bychom mohli zvětšit také části věnované minulému režimu. Zde jsem zanechal vodítko, které někteří čtenáři přehlédli a domnívají se, že jsem příliš shovívavý k socialistické praxi 20. století, jak naznačuje Peter Daubner. Tímto vodítkem je kniha Rudolfa Bahra *Alternativa. Ke kritice reálného socialismu*, kterou stejně jako Herbert Marcuse považuji za nejzdařilejší mar-

xistickou kritiku tohoto režimu (Bahro 2020). Bahro se vyhýbá spornému pojmu totalitarismus a považuje země bývalého východního bloku za protosocialistické. Pomocí despotických metod se snažily uskutečnit modernizaci zaostalých zemí, kterou v nich neprovedla buržoazie, a hrozilo, že zaostalými zůstanou navždy a stanou se koloniemi západních zemí. Striktně vzato teprve vytvářely hospodářské, politické a kulturní předpoklady k přechodu k socialismu. Jejich tragédií bylo, že k socialismu nedospěly a ustrnuly fakticky v přechodové fázi. Dalšímu postupu směrem k socialismu a komunismu bránily státně byrokratické a represivní mechanismy.

Jak upozorňuje Peter Daubner, v *Manifestu* zmiňují také jejich nepříliš známe emancipační prvky. V českých zemích je objevují feministické autorky jako Alena Wagnerová nebo Kateřina Lišková, které popisují vpravdě pokroková opatření týkající se postavení žen v socialistickém Československu. Uvedl jsem ještě další prvky, např. antikolonialismus. Země východního bloku podporovaly národně osvobozenecká hnutí ve třetím světě. Jistě to bylo z pragmatických důvodů a kvůli šíření svého vlivu během studené války, přesto však na daných místech měl jejich antikolonialismus emancipační účinek.

Nešlo mi o apologii minulého režimu, nýbrž o zcela jinou věc: hledat v minulosti momenty reálné emancipace, třebaže se plně nerozvinuly a zpravidla byly potlačeny nebo ideologicky a mocensky zneužity. Zvláště to platí o koncepcích z šedesátých let a z období pražského jara, díky nimž začala vznikat socialistická demokracie. O těchto mnohdy převratných a pak zapomenutých koncepcích (např. v oblasti právní teorie nebo podnikového řízení) píšu spolu s dalšími autory v knize *Pražské jaro. Logika nového světa* (Hauser 2022), kterou recenzoval Matúš Ondrejka (2023).

Peter Daubner tvrdí, že „rôzne varianty štátneho socializmu v krajinách východného bloku nepredstavovali ani životaschopnú a ani príťažlivú podobu socializmu.“ Dodává obecný závěr, že „tradičná ľavica, liberálne ľavicové, „zelené“ a sociálno-demokratické politické subjekty v Európe v 20. storočí nedokázali sformulovať a ani presadiť žiadnu zmysluplnú a koherentnú alternatívu k *status quo*.“ Není však tento pohled příliš úzký?

Autofobie současné levice a zapomenuté vulkány

Srovnáme si levice dvacátého století s levicí současnou. Ta se nalézá v jakémsi dlouhodobém politickém a imaginativním ochromení, které oslabuje její schopnost jednat. Část levice trpí „autofobií“, jak Domenico Losurdo nazývá stav, kdy levice se bojí přiznat ke své minulosti. Osvojila si pravicově liberální převyprávění historie dvacátého století, podle něhož levice, a zvláště komunisté byli na straně totalitárního zla. Někteří levicově cítící lidé se pak neustále zřikají své komunistické minulosti a mají strach z toho, že se levice opět dostane k moci. Někteří se dokonce patologicky kochají její historickou porážkou a odevzdaně přitakávají totalitárnímu výkladu moderních dějin, který prosadili vítězové studené války. Jak zdokumentoval Losurdo, v totalitárním výkladu se zakryla temná tvář západních politických systémů: imperialismus, kolonialismus, rasismus, genocidy, koncentrační tábory, a všechno zlo se přičítá komunistické a nacistické totalitě (Losurdo 2011). Levice ve dvacátém století však měla svou velikost, jak se vyjádřil Alain Badiou. Byla v ní „vášeň pro reálno“ a nespokojila se s pouhými etickými pro-

klamacemi o potřebě spravedlivé společnosti. Mnohokrát projevila odvahu přejít k politickému jednání, které mělo reálně uskutečnit myšlenkové figury nové společnosti, byť druhou stranou této velikosti bylo mimořádné násilí (Badiou 2007, s. 53).

Dějiny levice dvacátého století nejsou jenom dějinami neúspěchů a porážek. Objevíme v nich také vulkány eruptivní aktivity širokých vrstev, které sice nakonec vyhasly a rozpadly se, ale přesto mají jistý nadhistorický význam. V jejich sopečných usazeninách lze nalézt drahokamy různých druhů a barev. Proč bychom je neměli hledat a vyzvednout z historického zapomnění? O takové prospektorství jsem se pokusil v *Manifestu* a v knize *Pražské jaro*. Nejsem v tom ani první ani poslední.

Jsou tu však také historické úspěchy trvalejší povahy. Sociálně demokratické subjekty ve skandinávských zemích vybudovaly sociální státy, díky nimž tyto země dodnes vykazují nejvyšší kvalitu života. Axel Honneth považuje za jiný příklad úspěšného socialistického experimentu město Vídeň. „Rudá“ radnice ve dvacátých letech budovala pět tisíc obytných bytů ročně spolu s mateřskými školkami, knihovnami, lázněmi a nemocnicemi. Nájemné netvořilo víc než čtyři procenta dělnické mzdy. Na výstavbě se podílela řada nejvýznamnějších architektů té doby a jednotlivé bloky se od sebe tvarově i barevně odlišovaly a nepůsobily jako šedivá sídliště z éry pozdního socialismu (Honneth 2020, s. 156).

Levicové subjekty ve své době dokázaly prosadit mnohé. Při pohledu na mapu světa na konci čtyřicátých let minulého století trpěla pocitem hrozící porážky pravice. Dobrá polovina světa se dostala mimo zavedený kapitalistický systém a svět šel doleva. Tehdy založená Montpelerinská společnost, kam patřil Friedrich August von Hayek, Milton Friedman, Ludwig von Mises a další neoliberální myslitelé, na obzoru neviděla nic nadějnějšího. Všude samý socialismus, ať komunistický či sociálně demokratický, a neoliberální ekonomové čekali třicet let, než přišla jejich doba. Milton Friedman napsal o významu své knihy *Kapitalismus a svoboda*, která vyšla na začátku šedesátých let, kdy byl neoliberalismus a monetarismus ještě stále předmětem posměchu: „*Je tu obrovská setrvačnost – tyranie statu quo v privátních, a zvláště vládních opatřeních. Pouze krize – skutečná nebo pociťovaná – vyvolá reálnou změnu. Až tato krize propukne, kroky, které se podniknou, závisejí na idejích, které se budou vznášet ve vzduchu. Věřím tomu, že naším základním úkolem je rozvíjet alternativy k existujícím politikám, tyto alternativy udržovat při životě a zpřístupňovat je do doby, než se politicky nemožné stane politicky nevyhnutelným*“ (Friedman 2002, xiii).

Proč bychom nemohli jít proti duchu doby stejně jako kdysi Montpelerinská společnost a připravovat se na okamžik, kdy krize vyvolá reálné změny a socialismus, který se dnes jeví jako nemožný, se stane politicky nevyhnutelným? Jistě to máme těžší v tom, že těžko hledáme sponzory, ale podobně tomu bylo v prvních dobách socialistického hnutí.

Morální oprávnění socialismu

Jistě, socialistické hnutí v silném slova smyslu neexistuje, avšak při bližším pohledu zjistíme, že nejrůznější hnutí, iniciativy a organizace se dnes začínají orientovat způsobem, který lze označit slovem socialistický. Tento pojem dle své nejobecnější definice vyjadřuje teoretické my-

šlení a politickou praxi, která se zaměřuje na systémově vytvářené sociální nerovnosti. Usiluje pak o jejich zmenšení či překonání prostřednictvím evolučních či revolučních změn. Rovnost však není jediným socialistickým ideálem, dalším je reálná svoboda. Sociální nerovnosti totiž vedou k omezení svobody a omezení svobody způsobuje růst sociálních nerovností, jak zní Babilbarova hypotéza „rovnovlnosti“ (egaliberté). Ta patří k teoretickému pozadí *Manifestu*, jak si povšiml Peter Daubner.

Srovnajme si dvě věci. S jistým zjednodušením můžeme tvrdit, že v minulém režimu vládla egalitární disproporce mezi rovností a svobodou a jménem rovnosti se omezovala svoboda. Následkem nesvobody a nedostatečné kritiky moci se objevily nové sociální nerovnosti. Byly to nerovnosti mezi stranickou a technokratickou byrokracií a pracující většinou. V současném světě však panuje výrazná liberální disproporce a jménem svobody (především neomezené vlastnické svobody) se prosadila extrémní nerovnost, která např. v podobě vlastnických zásahů uvnitř privátních médií a sociálních sítí začíná omezovat svobodu slova. Extrémní nerovnost se projevuje tím, že stále menší skupina oligarchie má bohatství stejně jako chudší polovina lidstva. Tato skupina se během posledních dvou dekad zmenšila z několik stovek na několik málo lidí. Jak uvádí organizace Oxfam, v roce 2016 to bylo jenom 8 osob (Oxfam 2017). V roce 2022 získalo 1 % nejbohatších dvakrát tolik než 99 % obyvatel planety (Oxfam 2023). Chudší polovině lidstva náleží pouze 2 % celkového bohatství, kdežto horních 10 % vlastní 76 % (World Inequality Report 2022). Tato extrémní nerovnost se probírá na zasedáních Světového ekonomického fóra jako jeden z největších problémů současného světa (Masiga 2023).

Představme si, že by tato čísla vyjadřovala míru svobody. Hrstka lidí by se těšila plné svobodě, polovina obyvatel planety by neměla prakticky žádnou svobodu a ostatní by měli svobodu omezenou. Neřekl by každý, že by mělo vzniknout globální liberální hnutí, které změní celosvětový systém nesvobody? Nejspíše nikdo nebude pochybovat o tom, že takové hnutí je zcela oprávněné, a někteří budou považovat za svou morální povinnost pomoci mu na svět. Třeba pak založí sdružení s názvem *Liberální kruh*, který bude šířit myšlenku svobody a bude hledat cesty ke svobodné společnosti. Ze stejného důvodu je dnes morální výzvou usilovat o vznik hnutí, které by zvrátilo výraznou liberální disproporci ve prospěch rovnosti, a učinilo tak zároveň kvůli svobodě. Názvem takového hnutí je *ex definitione* hnutí socialistické. Proto jsem se svými přáteli pojmenoval naše sdružení *Socialistický kruh* a manifest jsem nazval *Manifest socialistického hnutí*.

Kdo na nás čeká?

Peter Daubner píše, že se flagrantně mýlím a „na socialistov či socialistické hnutie v skutočnosti *nikto, nikde a nijak* nečeká.“ Toužím prý po tom, co je příjemné, a proto sním o socialistickém hnutí. Údajně je tu přání otcem myšlenky („*wishful thinking*“). Upřednostňuji informace a interpretace, které se mi hodí, a ignoruji vše ostatní. Podle autora se dopouštím předsudečného potvrzování („*confirmation bias*“). Není to však přesně naopak? Jsou tu tvrdá fakta, která vyprávějí o extrémní nerovnosti, jež poškozují ekonomiku, vyvolává sociální a environmentální krize a omezuje svobodu i demokratický život. Ze všech stran roste volání po tom, aby se tato

extrémní nerovnost zmenšila, a dokonce i část oligarchie žádá vlády, aby je více zdanila (Neate 2023). Přibývá také iniciativ a organizací, které se zasazují za vznik „lidské ekonomiky“, která bude ku prospěchu každému, ne pouze několika málo privilegovaným.¹ Tyto věci jsou známé a mnohokrát popsané.

Většina lidí, včetně části ultrabohatých, si přeje změny v tomto směru, neboť si uvědomuje jejich naléhavost tváří v tvář sociálním a environmentálním krizím. Požadavek na zmenšení křiklavé nerovnosti je ve všech částech společnosti vnímán jako obecná výzva doby. Dokonce Francis Fukuyama v rozhovoru „Socialismus by se měl vrátit“ prohlašuje, že liberální demokracie potřebuje socialistickou hospodářskou politiku, pokud jí myslíme „redistributivní programy, které se pokoušejí napravit velkou nerovnováhu v příjmech a v bohatství, která se tu objevila.“ Dodává, že neoliberální politika zavedená Reaganem a Thatcherovou měla katastrofální následky. Oslabila odbory a tím ochromila vyjednávací sílu pracujících. Téměř všude nastal vzestup oligarchické třídy, která pak vykonává nepřiměřenou politickou moc (Eaton 2018). Souhlasím s Fukuyamou, podle něhož současná společnost postrádá socialistickou politiku. Fakta a argumenty svědčí o tom, že Peter Daubner něco přehlédl, když se domnívá, že na socialistickou politiku „nikto, nikde a nijak nečeká.“ Podcenil inteligenci mnoha liberálů i konzervativců, kteří si jako Fukuyama uvědomili negativní následky, jaké mělo oslabení či zmizení socialistického hnutí pro samotný demokratický systém. Nejsou tím pádem sice socialisty, avšak vypadá to, že uvítají vznik nového socialistického hnutí.

Kdy se rozšíří slovo socialismus?

Peter Daubner vyjádřil názor, že jsem se při psaní *Manifestu* nechal unést tím, co je mi příjemné. Ve skutečnosti mi nebylo nic nepříjemnějšího než se přihlásit k socialismu. K socialistické pozici jsem dospěl po mnoha letech vnitřních zápasů, v nichž jsem musel sám sebe přesvědčovat, že tato pozice je racionální odpovědí na problémy a krize současného světa. Se sebezapřením jsem se zbavoval negativních emocí, které ve mně zlopověstné slovo vyvolávalo. Dospíval jsem na konci minulého režimu a většina lidí z mé generace nejenže pocítuje nepřekonatelný odpor k socialismu, nýbrž také ke všemu levicovému. Můj filosofický mistr Milan Machovec prohlásil v devadesátých letech, že slovo socialismus má nosný obsah, ale bude trvat padesát let, než jej budeme moci používat. Tak bylo zdiskreditované. Václav Havel se v téže době vyjádřil méně skepticky, když v jedné řeči pronesl: „I zkompromitovaným slovům lze vrátit jejich původní smysl a já nepochybuji o tom, že se různým obrozujícím se či nově vznikajícím stranám levicového zaměření podaří vrátit význam slovu socialismus“ (Havel 1990).

Na sklonku devadesátých let jsem ve veřejném prostoru začal používat slovo kapitalismus. Tehdy to bylo tabu a mluvílo se pouze o tržním hospodářství. Na základě racionální úvahy jsem předpokládal, že se během deseti patnácti let slovo kapitalismus rozšíří. Dnes o něm slyšíme běžně i v mainstreamových médiích. Totéž může nastat i se slovem socialismus. Mladí lidé bez zkušenosti s úpadkovým pozdním socialismem ho začínají chápat jako obecné označení alternativy

¹ Namátkou uvádím aspoň tyto: Hardoon 2017; Positive Money, Re-set. Platforma pro sociálně-ekologickou transformaci.

ke kapitalismu, ať už si pod tímto označením představují sociální stát nebo postkapitalistický systém. Např. ve Spojených státech probíhá dlouhodobý posun k pozitivnějšímu vnímání slova socialismus, třebaže s jistými výkyvy. V roce 2022 souhlasilo celkem 36 % obyvatel s názorem, že socialismus je lepší než kapitalismus (v roce 2019 to bylo 42 %). Názor, že lepší je kapitalismus, zastává 57 % Američanů (v roce 2019 to bylo 65 %). Ve věkové skupině 18-29 let je tomu naopak a větší část mladých lidí upřednostňuje socialismus (44 %). Kapitalismu v této skupině dává přednost 40 % (Pew Research Center 2022).

Manifest bylo možné pojmenovat také jinak, například jako *Manifest egalitárního hnutí* nebo *Postkapitalistický manifest*. Tato slova však mají užší význam než pojem socialismus, který vyjadřuje nejen obecný princip rovnosti, nýbrž také jeho vztahový aspekt. Na tuto významovou vrstvu odkazuje latinský kořen „socialis“ (družný, společenský, spojenecký), který je spjat s výrazem „socius“ (druh) a s tímž výrazem ve funkci přídavného jména (společný, spolčený). Tento pojem se vztahuje též ke slovesu „sociare“ (pojit, sdružovat, sdílet) či k podstatnému jménu „societas“ (společensví, pospolitost, spolek, sdružení). Slovo socialismus etymologicky zahrnuje „rovnost“ i „bratrství“ ze známého hesla francouzské revoluce.

Akt pojmenování

Mnoho lidí má z pochopitelných důvodů stále potíž označit se za „socialistu“. Jiní se domnívají, že takové označení není taktické, a raději se mu vyhýbají, byť za zavřenými dveřmi se za socialisty prohlásí. V *Manifestu* jsem provedl experiment s aktem pojmenování. Co by se stalo, kdyby se určitá hnutí, iniciativy a organizace s mnoha fragmentárními názvy, začaly označovat jako socialistické? Není berlínská iniciativa za vyvlastnění „Deutsche Wohnen & Co. Enteignen“ svými cíli socialistická? Běží ji o vyvlastnění velké bytové korporace vlastníci tisíce bytů, aby se tím bydlení stalo dostupným pro většinu obyvatel Berlína. Nebo prohlášení Grety Thurnbergové, že není žádný návrat do „normálu“, neboť „normální“ byl kapitalistický systém, který vyvolal klimatickou krizi. Byl to systém „kolonialismu, imperialismu, útlatku, genocidy“. Klimatická spravedlnost je součástí celkové spravedlnosti, jíž v tomto systému dosáhnout nelze (McTaggart 2022). Nejsou to v jádru socialistické myšlenky? Nebo neziskové organizace jako PositiveMoney. Ta usiluje o zavedení demokratické kontroly nad tvorbou a užíváním peněz. Cílem je, aby peníze nesloužily spekulativním ziskům a nekonečnému růstu na konečné planetě, nýbrž byly prostředkem k vytvoření spravedlivější, zelenější a bezpečnější ekonomiky, která umožní dobrý život všech lidí. Není to svou povahou socialistická iniciativa? Ve výčtu takových hnutí, iniciativ a organizací bych mohl pokračovat dlouho.

Díky samotnému aktu pojmenování by si mnoho aktivních lidí uvědomilo, že přes všechnu různost je tu společná orientace, kterou vystihuje pojem socialismus. Tento akt pojmenování by posílil povědomí o tom, že nejsme izolovanými aktivistickými skupinami, nýbrž tvoříme širokou komplexní síť mnoha různých hnutí a iniciativ, které – z rozmanitých důvodů – usilují o zmenšení či překonání třídních nerovností a vybudování společenského systému, který lze nazvat socialistický. Tímto aktem pojmenování by z mnoha rozptýlených skupin vzniklo socialistické hnutí. V našem světě reálně existuje mnoho hnutí a iniciativ, jejichž aktivity a cíle

v zásadě odpovídají obsahu slova socialismus, avšak z různých ohledů zatím nedaly své činnosti její pravé jméno. *Manifest* neusiluje o nic jiného, než aby napomohl k tomuto aktu pojmenování.

Práce jako existenciální pojem

V *Manifestu* pojmám práci jako sjednocující kategorii. Tím mám na mysli něco víc než prostou skutečnost, že příjmy většiny lidí jsou závislé na jejich práci. Běží mi o existenciální rovinu – o pocit sociální nejistoty, ohrožení a úzkosti, který je v té či oné míře vlastní mnoha lidem, kteří nemají jinou možnost než pracovat. Tento pocit dnes úspěšně využívají pravicoví populisté. Prohlašují, že nás ohrožují uprchlíci, menšiny nebo marginalizované skupiny, a někteří kritizují „liberální elity“, kteří jsou údajně hlavní příčinou společenského rozvratu.

Kladu si otázku, co je třeba udělat, aby iniciativu v tomto směru převzala emancipační a environmentální hnutí. Jakým způsobem by mohla na svou stranu získat většinu lidí, kteří zakoušejí pocit ohrožení? V *Manifestu* jsem vyslovil názor, že socialisté by se měli stát prostředníky mezi těmito hnutími a pracující většinou. Ta je vůči environmentálním hnutím ostražitá. Zelené návrhy, pokud vedou k růstu životních nákladů, považuje pochopitelně za existenční ohrožení. Uzavření fosilního průmyslu mnoho lidí vnímá jako ztrátu pracovních míst bez náhrady. Přeladění environmentálních hnutí na pracující většinu a pracující většiny na environmentální hnutí je kardinální politický problém. Bez podpory pracujících je prakticky nemožné prosadit klimatické požadavky, jestliže ty jsou v rozporu se zájmy oligarchie či „hyperburžoazie“.

Pokud souhlasíme s názorem klimatologů, že je nutné co nejdříve výrazně omezit produkci skleníkových plynů, a tedy minimalizovat či úplně uzavřít fosilní průmysl, a zároveň tyto změny nejsou ekonomicky výhodné pro většinu příslušníků oligarchie, můžeme je prosadit jen díky tomu, že antioligarchickou environmentální politiku podpoří velká část společnosti. Jenom taková environmentální politika, která je sladěná s existenciálními zájmy většiny, může přinést záchranu planety před klimatickým kolapsem. Socialisté jako její možní zprostředkovatelé jsou potom těmi, kdo „mají v rukou klíče k ekologickému přežití lidstva“, jak se vyslovuji v *Manifestu*. Nezachrání nás ani samotná pracující většina, ale ani samotná environmentální hnutí. Výrok ze závěru *Manifestu*, že „budoucnost lidstva závisí na pracující většině a socialismu“ působí na Petera Daubnera jako projev nespoutané fantazie autora. Přitom vyjadřuje logický závěr vyplývající z dané situace.

Internacionála jako sci-fi?

Jak je to s myšlenkou internacionalismu? Patří do žánru *science-fiction*, jak píše Peter Daubner? Vycházím z toho, že internacionalismus už nyní existuje v podobě některých mezinárodních institucí, především Mezinárodní organizace práce. Ta uskutečňuje kampaně a přijímá dokumenty k mnoha tématům týkajícím se práce v globálním měřítku: pracovní práva migrantů, dětská práce, družstva, zaměstnanecká práva v nadnárodních firmách, domácí práce, Covid-19, atd. Jsou tu také další formy globálního sdružování, jakým je Světové sociální fórum. Vzniklo v Por-

to Alegre v roce 2001 jako výraz alterglobalizačního hnutí. Světové sociální fórum usiluje o celosvětové propojování aktivistických skupin a protestních hnutí. Jeho kritici upozorňují na jeho slabá místa, především na jeho nadnárodní globalismus, kvůli němuž mu chybí vazba k reálné politice v jednotlivých zemích. Dlouhá řada Světových sociálních fór nicméně svědčí o tom, že mnoho hnutí, včetně hnutí pracujících, má za potřebné sdružovat se na celosvětové úrovni.

Není nepředstavitelné, že pokud v jednotlivých zemích vyrostou socialistické hnutí, dříve nebo později se zformuje nějaký společný mezinárodní výbor. Ten buď přetvoří stávající mezinárodní orgány (např. stále existující Socialistickou internacionálu), nebo vznikne jako nová internacionála. V dějinách socialistického hnutí napočítáme nejméně pět internacionál, které měly větší či menší mezinárodní vliv na politiku v jednotlivých zemích. Byla to První internacionála, Druhá internacionála, Třetí internacionála, Čtvrtá internacionála, Socialistická internacionála. Socialistické hnutí vždy tíhlo k zakládání internacionál, a proto je reálné, že tak tomu bude i v budoucnosti.

Konec kapitalistické utopie

Jako východisko pro psaní *Manifestu* jsem si zvolil Marxův a Engelsův *Komunistický manifest* především proto, že to byl manifest hnutí, které dosud nevzniklo. Marxův a Engelsův text má performativní povahu. Nevypovídá o empiricky vykazatelném sociálním hnutí a jeho požadavky neodpovídají žádným politickým programům své doby. *Komunistický manifest* neodráží faktickou podobu společnosti a svou performativitou popírá tzv. teorii odrazu, která se později prosadila v oficiálním marxismu-leninismu. Není to však ani utopistika či *science-fiction*, neboť Marx a Engels na základě svého studia rozpoznali společenské tendence, které se začali hmatatelně projevovat později, byť v podobě, kterou tito myslitelé nemohli předvídat. Především to byla tendence k vytvoření světového trhu, kterou známe jako globalizaci, a dále tendence ke koncentraci kapitálu, jež se dnes projevuje více než výmluvně jako extrémní oligarchizace. Správně předvídali, že v mnoha zemích vyvstane masové sociální hnutí, které bude usilovat o překonání kapitalismu, jak tomu bylo zhruba od sedmdesátých let devatenáctého století.

Peter Daubner píše, že takové hnutí je minulostí, ale z jeho slov není jasné, zda podle jeho soudu může vzniknout hnutí nové nebo je to zhola nemožné. *Manifest* jsem nepsal jako odraz právě existujícího stavu věcí, nýbrž jako vyjádření určitých hypotéz o společenských tendencích. V *Manifestu* uvádím, že hlavní tendencí je prohlubování rozporu mezi vládnoucím fiktivním kapitálem (akciemi, dluhopisy, finančními deriváty, rentou) a reálnými společenskými potřebami, tedy především potřebou odvrátit hrozící klimatickou a válečnou apokalypsu.

Nikdo nemůže vědět, kdy a za jakých okolností vyvolá tento destruktivní rozpor obecné přesvědčení, že je třeba vytvořit socialistické hnutí. Peter Daubner namítá, že podceňuji flexibilitu kapitalismu a jeho schopnost adaptability stejně jako Marx v roce 1848. Nezačlenění do sebe kapitalismus každé hnutí, které vznikne jako protest proti němu? Zároveň však spolu s Kohei Saitem prohlašuje, že kapitalismus už není progresivní jako za Marxových dob a rozkládá všeobecné podmínky produkce a reprodukce. Jestliže kapitalismus již progresivní není, neztratil *eo ipso* schopnost flexibility a adaptability? Dokáže někdy znovu začlenit pracující do svého systému,

jak tomu bylo v éře sociálních států? Dlouhodobá stagnace reálných mezd a prekarizace práce tomu nenasvědčuje. Jinými slovy vyjadřuji touž myšlenku jako Kohei Saito i Peter Daubner, když tvrdím, že kapitalismus či přesněji řečeno kapitál je na konci svého vývoje.

Kapitalismus tu s námi může být ještě dlouho, ale neproduktivní fiktivní kapitál se sotva kdy progresivně transformuje v kapitál, který bude sloužit společenským potřebám. Jeho samovolná transformace by musela přinést větší ziskovost a menší investiční rizika, než je tomu u fiktivního kapitálu. To je těžko uskutečnitelná kapitalistická utopie. Zakládá se na představě, že hyperburžoazie se zřekne svých zisků a zabezpečených investic a bude jednat v rozporu s kapitalistickou logikou ve prospěch společnosti a přírody. V seriózních návrzích na tuto transformaci se počítá se zavedením demokratické kontroly nad tvorbou peněz a jejich užíváním, jak o tom byla řeč výše. Nezmění se tím pádem finance na veřejný statek a neztratí formu kapitálu jako soukromovlastnického nástroje bohatnutí? Navrhovatelé těchto změn opustili říši kapitalistické utopie a považují za vyloučené, že finance ve formě kapitálu se samy od sebe promění ve společensky užitečné prostředky. Jejich transformace je v principu možná pouze jako transformace socialistická, kterou těžko skuteční samotná hyperburžoazie.

Protest proti nihilismu

Jestliže někdo zastává názor, že socialistické hnutí vzniknout nemůže, je předem jasné, že pro jeho vznik nic neudělá. Tento postoj je antiperformativní. Zmenšuje šance na vznik socialistického hnutí. Kdyby jej zastávali všichni, je v zásadě nemožné, aby takové hnutí vzniklo, třebaže k jeho vzniku je mnoho důvodů. Uskutečnit jakoukoli věc předpokládá naše přesvědčení, že ji uskutečnit lze. Pokud jsme přesvědčeni, že se nedokážeme naučit žádný cizí jazyk, je předem jasné, že se žádný nenaučíme. Antiperformativní postoj ke vzniku socialistického hnutí si vysvětlují tak, že se v něm odráží celková nihilistická rezignace současné společnosti: přejeme si společenské změny, ale předem soudíme, že je uskutečnit nelze. 56 % dotázaných v 17 vyspělých zemích má za to, že politický systém by měl být kompletně reformován nebo požaduje jeho zásadní změny. V některých zemích je toto číslo mnohem vyšší, v Itálii (89 %), Španělsku (86 %), USA (85 %), Jižní Koreji (84 %), Řecku (80 %), Francii (73 %) a Belgii (72 %). Výsledky šetření zároveň odhalily, že lidé nevěří tomu, že systém někdy reformován bude (The Economist Intelligence Unit 2022). Nihilistická rezignace je zárukou toho, že se nic nezmění a společnost pojede dál ve vyjetých kolejích s ještě větší setrvačností.

Manifest jsem psal jako protest proti přizpůsobení se nihilistickému duchu doby, jemuž propadají i mnozí lidé na levi. Je to performativní experiment, zda text tohoto druhu může napomoci ke vzniku nového hnutí. Odpověď přinese budoucí vývoj, v němž je možné vše, včetně toho, že navzdory všem překážkám se socialistické hnutí přece jen zrodí.

Literatura

- BADIOU, Alain (2007). *The Century*. Cambridge: Polity Press, 2007, 248 s.
- BAHRO, Rudolf (2020). *Alternativa. Ke kritice reálného socialismu*. Praha: Filosofia, 2020, 533 s.
- DAUBNER, Peter (2022). Od antropocénu ku kapitalocénu: K postmarxistickému environmentálnemu mysleniu. In *Contradictions*, 2022, 6, 1, s. 45–71.
- DAUBNER, Peter (2024). Perspektívy, limity a výzvy socialistického myslenia v epoche antropocénu. In *Studia Politica Slovaca*, 2023, 16, 2, s. 46–56. DOI: <https://doi.org/10.31577/SPS.2023-2.4>.
- The Economist Intelligence Unit (2022). *Democracy Index 2021*. The Economist Intelligence Unit. Dostupné na internete: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/>.
- EATON, George (2018). Francis Fukuyama interview: “Socialism ought to come back” [online]. Dostupné na: <https://www.newstatesman.com/politics/2018/10/francis-fukuyama-interview-socialism-ought-come-back>
- FRIEDMAN, Milton (2002). *Capitalism and Freedom*. Chicago-London: The University of Chicago Press, 2002, 208 s.
- HARDOON, Deborah (2017). *The economy for the 99%*. Oxfam. Dostupné na internete: <https://www.oxfam.org/en/research/economy-99>.
- HAUSER, Michael (2023). *Manifest socialistického hnutí: Čile a strategie socialistů v jednadvacátém století*. Praha: Neklid, 2023, 127 s.
- HAUSER, Michael (2022). *Pražské jaro. Logika nového světa. Od reform k revoluci*. Praha: Filosofia, 2022, 314 s.
- HAVEL, Václav – PREČAN, Vilém (ed.) (1990). *Projevy: leden – červen 1990*. Praha: Východ ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny ČSAV, 1990, 182 s.
- HONNETH, Axel (2020). *Idea socialismu. Pokus o aktualizáciu*. Bratislava: VEDA – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2020, 174 s.
- LOSURDO, Domenico (2011). *Liberalism: A Counter-History*. London-New York: Verso 2011, 384 s.
- MASIGA, Julie (2023). *Growth Summit 2023: How can we accelerate economic equity?* [online]. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2023/05/growth-summit-2023-economic-equity/>.
- MCTAGGART, India (2022). Greta Thunberg: It’s time to overthrow the West’s ‘oppressive and racist’ capitalist systém [online]. In *The Telegraph*, 2. 11. 2022. Dostupné na internete: <https://www.telegraph.co.uk/news/2022/11/02/greta-thunberg-time-overthrow-wests-oppressive-racist-capitalist/>.
- NEATE, Rupert (2023). ‘Tax us now’: Ultra-rich call for wealth tax at Davos. In *The Guardian*, 18. 1. 2023. Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/business/2023/jan/18/tax-us-now-ultra-rich-wealth-tax-davos>.
- ONDREJKA, Matúš (2023). Hauser, M (ed.): *Pražské jaro. Logika nového světa. Od reform k revoluci*. In *Studia Politica Slovaca*, 2023, 16, 1, s. 48-52.
- Oxfam (2017). *Just 8 men own the same wealth as half the world* [online]. Oxfam. Dostupné na internete: <https://www.oxfam.org/en/press-releases/just-8-men-own-same-wealth-half-world>.
- Oxfam (2023). *Richest 1% bag nearly twice as much wealth as the rest of the world put together over the past two years* [online]. Oxfam. Dostupné na internete: <https://www.oxfam.org/en/press-releases/richest-1-bag-nearly-twice-much-wealth-rest-world-put-together-over-past-two-years>.
- Pew Research Center (2022). *Modest declines in positive views of socialism and capitalism in U.S.* Pew Research Center. Dostupné na internete: <https://www.pewresearch.org/politics/2022/09/19/modest-declines-in-positive-views-of-socialism-and-capitalism-in-u-s/>.
- World Inequality Report (2022). *Executive summary* [online]. Dostupné na internete: <https://wir2022.wid.world/executive-summary/>.